

Polskie ekwiwalenty abstrakcyjnych użyc chorwackiego przyimka *prema*

Sybilla Daković

Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet Wrocławski

Abstract

This paper is an attempt to determine Polish translation equivalents of Croatian preposition *prema* in abstract uses. The main research method of the article is the contrastive method, with elements of cognitive semantics approach. Based on the corpus of modern Croatian prose translated into Polish we establish 17 Polish equivalents: primary prepositions, secondary prepositions, and expressions that tend to become secondary prepositions: *do* + G, *wobec* + G, *zgodnie z* + I, *według* + G, *dla* + G, *zależnie od* + G, *wedle* + G, *na* + A, *na podstawie* + G, *po* + L, *przed* + L, *względem* + G, *stosownie do* + G, *nad* + L, *w stosunku do* + G, *w imię* + G, *na* + L. We noted considerable differences between the frequency of equivalents. In the research material secondary prepositions prevail, which shows abstract relations more precisely and unambiguously than primary prepositions – metaphorical extensions of prototypical spatial uses.

Keywords: prepositions, secondary prepositions, Polish language, Croatian language, equivalence

Akstrakt

Artykuł poświęcony jest polskim ekwiwalentom przekładowym chorwackiego przyimka *prema* w użyciach abstrakcyjnych. W analizie zastosowano metodę konfrontatywną oraz odwołano się do założeń semantyki kognitywnej. Na podstawie materiału pochodzącego ze współczesnej literatury chorwackiej oraz jej tłumaczeń na język polski ustalono, że badany przyimek ma 17 ekwiwalentów, przyimków pierwotnych, wtórnych czy wyrażień dążących do uprzyimkowania. Są to: *do* + G, *wobec* + G, *zgodnie z* + I, *według* + G, *dla* + G, *zależnie od* + G, *wedle* + G, *na* + A, *na podstawie* + G, *po* + L, *przed* + L, *względem* + G, *stosownie do* + G, *nad* + L, *w stosunku do* + G, *w imię* + G, *na* + L. Pomiedzy ekwiwalentami zaobserwować można znaczne różnice we frekwencji. W materiale przeważają przyimki wtórne, które precyzyjniej i jednoznaczniej oddają relacje abstrakcyjne, niż to czynią przyimki pierwotne, które w badanych użyciach są metaforycznymi rozszerzeniami prototypowych użyc spacialnych.

Słowa kluczowe: przyimki, przyimki wtórne, język polski, język chorwacki, ekwiwalencja

Celem tego artykułu jest ustalenie polskich ekwiwalentów przekładowych chorwackiego przyimka *prema* + D w użyciach abstrakcyjnych. Badanie zostało przeprowadzone na materiale ekscerpowanym z sześciu dzieł chorwackiej literatury współczesnej oraz ich tłumaczeń na język polski, przy czym istotnym kryterium doboru tekstów źródłowych były przekłady różnych tłumaczy, dla otrzymania bardziej wiarygodnych wyników. Zastosowana metoda jest metodą konfrontatywną wspieraną przez założenia semantyki kognitywnej.

Chorwacki przyimek *prema* należy do grupy przyimków pierwotnych o podstawowym znaczeniu przestrzennym oznaczającym ukierunkowanie elementu lokalizowanego względem lokalizatora. Znaczenie to wpisuje się w prymarne znaczenie przypadku, z którym *prema* występuje, tj. celownika¹. Relacja ukierunkowania może być dwojaka: dyna-

¹ Chorwaccy językoznawcy nie są jednogłośni co do przypadku, z jakim występuje przyimek *prema* ze względu na pokrywanie się form celownika i miejscownika. W literaturze fachowej obecne są różne opinie dotyczące przypisywania wszystkich użyc przyimka do danego przypadku, albo do niektórych, przy czym argumentacja odwołuje się do cech semantycznych, morfologicznych, prozodycznych. W mojej pracy, opieram się koncepcji mówiącej, że *prema* we wszystkich użyciach występuje z celownikiem (Silić and Pranjković 2005, Rišner 2009, Šarić 2008, Palić 2010, AntoniĆ 2011).

miczna – zakładająca translokację, tj. przemieszczenie elementu lokalizowanego w kierunku lokalizatora lub statyczna – bez translokacji, czyli z ukierunkowaniem elementu lokalizowanego znajdującego się w pewnym punkcie bez jego przemieszczenia w stronę lokalizatora. Wśród niedynamicznych użyć przyimka *prema* wymieniana jest też sytuacja zajmowania naprzeciwległej pozycji przez element lokalizowany względem lokalizatora lub w pozycji obok siebie (Silić and Pranjković 2005, 222).

Zgodnie z najnowszymi badaniami opartymi na metodologii semantyki kognitywnej zakłada się, że podstawowe znaczenie przyimka z domeny przestrzeni fizycznej zostaje przeniesione w drodze metafory pojęciowej do innych domen, w tym interesujących nas abstrakcyjnych (Šarić 2008, 228). W przypadku podstawowego, prototypowego użycia wyrażenie przyimkowe *prema* + D pojawia się w kontekście czasowników ruchu ukierunkowanego z wyłączeniem czasowników, które zawierają znaczenie osiągnięcia punktu docelowego (np. *ići, trčati, nositi, gurati*), zaś w przypadku braku translokacji – czasowników ukierunkowania statycznego (np. *okrenuti, okrenuti se, nagnuti, nagnuti se*). Domenę przestrzeni postrzeżeniowej (czasowniki oznaczające percepcję wzrokową, np. *gledati, buljiti, zaškiljiti*) usytuować można na pograniczu domeny fizycznej.

Domeny abstrakcyjne obrazujące ukierunkowanie metaforyczne opierają się na schemacie tak ruchu ukierunkowanego, jak i ukierunkowania statycznego. Transpozycja ta, według AntoniĆ (2011, 173), dokonuje się głównie do składniowo-semantycznego pola dopełnienia z semantyczną rolą odbiorcy, występując przy czasownikach ze znaczeniem posiadania, przekazywania, kierowania emocji do żywego, nieżywego lub abstrakcyjnego referenta w celowniku² uzupełnionych dopełnieniem bliższym oznaczającym uczucie, emocję (*osjećati, pokazati, ispoljavati, izraziti ljubav, divljenje prema* + D). Inne, wyróżnione przez AntoniĆ pole nazywane jest celownikiem komplementarnym eksplikatywnym (komplementan eksplikativni dativ). Występuje on przy czasownikach nieprzechodnich znaczeniowo niekompletnych, które wymagają obligatoryjnego uzupełnienia o znaczeniu przysłówkowym (np. *odnositi se dobro prema* + D, *ponašati se loše prema* + D), rzeczownikach odczasownikowych oraz odprzymiotnikowych i przymiotnikach. W obu przypadkach mowa jest o tym samym typie relacji znaczeniowej, która jest inaczej formalnie realizowana, zaś przysłówkowe uzupełnienie semantycznie odpowiada dopełnieniu bliższemu w strukturze z czasownikiem przechodnim.

² Palić (2010, 317) nazywa czasowniki w takiej konstrukcji pseudoprzechodnimi, a badane wyrażenia przyimkowe według badacza pełnią funkcję uzupełnienia gramatyczno-semantycznego (*gramatičko-semantička dopuna*).

Za transpozycję opierającą się na schemacie ukierunkowania statycznego można uznać warunkowo-sytuacyjną relację porównywania (*uslovno-situacioni poredbeni odnos*) wskazującą na względne odniesienie do siebie dwu imiennych referentów prowadzące do wartościowania. Antonicí przeniesienie to rozumie w następujący sposób: „jedan nominativni referent postavlja se tako da se perceptivno usmerava u pravcu drugog nominalnog referenta, najpre da bi se s njim poredio a u krajnjem da bi se afirmisalo njegovo pozitivno kvalifikovanje (Šta je on *PREMA tebi!* → Šta je on *U ODNOSU NA tebe!* → Šta je on u *poređenju s tobom – ako se poredi s tobom – u slučaju kada se poredi s tobom!* => Ti si neuporedivo bolji!)” (2011, 174). Na schemacie spacialnej relacji ukierunkowania statycznego opiera się także relacja jedności, pokrywania się, zgodności w konstrukcjach z predykatem imiennym (Haljina je baš *PREMA prilici*), podobnie do relacji proporcjonalności dwu wielkości liczbowych (Napraviti smesu od vode i sirćeta u razmeri 3 *PREMA* 1).

Znaczenie podstawy/kryterium (osnov/kriterij) może być konceptualizowane jako relacja lokalizator – cel, opierając się na relacji ukierunkowania statycznego lub dynamicznego zarówno z celownikowym referentem przedmiotowym (Ređala je papire *PREMA delovodnom broju*), jak i pod postacią rzeczownika odsłownego i odprzymiotnikowego (*PREMA kazivanju profesora Jovanovića*, često su se sastajali i razgovarali).

Wymienione powyżej trzy grupy znaczeniowe abstrakcyjnych użyć przyimka *prema* obecne były w zebranych materiale źródłowym. Łącznie zgromadzono 73 takie konstrukcje, co stanowiło tylko 27% wszystkich konstrukcji z przyimkiem *prema* – pozostałych 195 wyrażen przyimkowych wyrażało relacje spacialne. Przyglądając się stosunkowi poszczególnych nieprzestrzennych znaczeń przyimka *prema*, stwierdzamy, że taka sama liczba wyrażen przyimkowych należała do semantyczno-składniowego pola dopełnienia (35 okurencji) oraz pola podstawy/kryterium (35 okurencji). Semantyczne pole porównania na tle wymienionych grup jawi się jako bardzo nieliczne (3 wystąpienia), co wskazuje na rzadkość wykorzystania tego środka w języku chorwackim, jak przypuszczamy na rzecz innych środków o funkcji porównania.

Przychodząc do badań ekwiwalencji, w ekscerpowanym materiale abstrakcyjne użycia przyimka *prema* miały łącznie 17 polskich ekwiwalentów, przyimków pierwotnych i wtórnych oraz wyrażen dążących do uprzyimkowania (por. Milewska 2003, Lesz-Duk 2011): *do* + G (14 wystąpień), *wobec* + G (12), *zgodnie z* + I (12), *według* + G (8), *dla* + G (6), *zależnie od* + G (4), *wedle* + G (3), *na* + A (2), *na podstawie* + G (2), *po* + L (2), *przed* + L (2), *względem* + G (2), *stosownie do* + G (2) – wyrażenie dążące do uprzyimkowania (Milewska 2003a, 226), *nad* + L (1), *w stosunku do* + G (1), *w imię* + G (1), *na* + L (1).

Zaobserwować można znaczne różnice we frekwencji ekwiwalentów, z dominacją nielicznych, często pojedynczych okurencji.

Prześledźmy ekwiwalencję w poszczególnych polach semantycznych. Przyglądając się ekwiwalentom, pod uwagę weźmiemy frekwencję, etymologię, wielo- lub jednoznaczność oraz specyfikę znaczeniową, które pozwolą na wyciągnięcie wniosków dotyczących ogólnej charakterystyki ekwiwalentów chorwackiego *prema*.

W pierwszych z wyróżnionych przez Antoniůć pól – semantyczno-składniowym polu dopełnienia – odpowiednikiem chorwackiego *prema* było siedem przyimków: *do* + G (14), *wobec* + G (9), *dla* + G (6), *względem* + G (2), *przed* + L (2), *nad* + I (1), *w stosunku do* + G (1). Jak widzimy frekwencja poszczególnych jednostek jest różna, z dominacją przyimka pierwotnego *do* + G. Należy nadmienić, że ta grupa znaczeniowa przyimka *prema* jest specyficzna na tle dwu pozostałych, gdyż wyrażanie przyimkowe stanowi tu zawsze składnik obligatoryjny, fraza implikowna jest przez inny wyraz, najczęściej czasownik. Można jednak zauważyć, że ekwiwalentne przyimki można stosować zamiennie.

Osjećam strahopostovanje prema svim aparatima. (VR)

Czuję wielki respekt do wszelakich urzędzeń.

Ja bih ga vrhom cipele izbacio odavde da nemam respekta prema Cikoriju, koji ga je doveo. (RM)

Ja bym go czubkiem buta stąd wyrzucił, gdybym nie czuł respektu przed Cykorieszem, który go przyprowadził.

Najczęstszy w tej grupie przyimek *do* + G (14) jest jednocześnie najczęstszym odpowiednikiem dla wszystkich abstrakcyjnych użyć *prema*. Jest on przyimkiem pierwotnym cechującym się bogatą polisemią o podstawowym znaczeniu spacialnym adlatywnym, a przy tym należy do najczęstszych przyimków języka polskiego, gdyż zajmującym czwarte miejsce (Zgółkowska 1978). W znaczeniu abstrakcyjnym obecnym w badanych przekładach desygnuje cel czy odbiorcę uczuć, emocji.

To nisam učinio zbog nekakvih naročitih simpatija prema vama. (FM)

Nie zrobiłem tego z jakiejś szczególnej sympatii do pana.

Uvijek je tako osjećala prema mesnim prerađevinama. (FM)

Zawsze miała taki stosunek do mięsnych przetworów.

Drugi pod względem frekwencji jest przyimek wtórny *wobec* + G (9) pochodzący od wyrażania przyimkowego, pierwotnie posiadający charakter przysłówkowy i znaczenie prezentacji przestrzennej ('w obliczu kogo', 'w obecności czyjej'), obecnie jest to wykładnik funkcji dotyczenia. Nie tylko wskazuje na osobowego lub nieosobowego adresata czynności, stanu uczuciowego i skłonności, ale również może być wykładnikiem funkcji przyczynowej, wskazując na zwykłą bądź niepomyślną, przymusową okoliczność oraz wykładnikiem funkcji porównawczej, który wskazuje na przedmiot porównania lub względnego odniesienia (Milewska 2003b, 117-118). Milewska określa jego funkcję jako „ogólnierelacyjną”, znak odniesienia do siebie treści dwóch wyrazów. Buttler (1967, 79) nazywa przyimek słowotwórczo niewyrazistym, usuwanym przez wyrażenia o żywej treści leksykalnej w *obliczu*, w *stosunku do*. Uznała go też wraz z konstrukcją w *stosunku* za niepoprawny w funkcji wykładnika relacji skierowania czynności do jej adresata, tj. typowej relacji celownika (1976: 155). Lesz-Duk (1995, 15-16) określa go jako bardzo częsty, uznając wyrażaną przez *wobec* relację jako relację względu (odniesienia), synonimiczny do wyrażen w *stosunku do*, *względem* oraz w *odniesieniu do*. Według autorki w pozycji dopełniacza występują tu zarówno konkretne, jak i abstrakcyjne rzeczowniki.

*Zasto Kiki ne osjeća nimalo poštovanja **prema** pokojnoj teti Jozici? (VR)*
*Dlaczego Kiki nie czuje najmniejszego szacunku **wobec** zmarłej cioci Jozicy?*

*I svaki put kad bi ulovio sebe u spremnosti na žrtvu, još dok se rađao u njemu taj inferiorni osjećaj laskave poniznosti javljala se i srdžba i odvratnost **prema** svemu tome, pa i prema sebi samome u svemu tome. (RM)*

*I za. každy razem, gdy tylko dostrzegł w sobie gotowość do poświęcenia, dopóki jeszcze rodziło się w nim to poniżające uczucie schlebiającej uniżoności, pojawiała się wściekłość i obrzydzenie **wobec** tego wszystkiego, również wobec siebie samego w tym wszystkim.*

Już o ponad połowę niższą frekwencję od najczęstszego przyimka *do* + G miał w badanym materiale *dla* + G (6), który traktowany jest jako przyimek pierwotny (Gawroński 1922,1) o podstawowym znaczeniu celu (Brodowska 1955, 53) niekiedy z odcieniem pożytku, przez co badacze wskazują na konkurowanie *dla* + G z celownikiem (Brodowska 1955, 32 i 52, Buttler 1976, 158-159, Topolińska 2010, 161).

*Mažda to i nije istina, ali S. M. **prema** njoj ipak neće biti osobito pažljiv. (IS)*
*Može to też nie jest prawda, ale i tak S.M. nie będzie **dla** niej przesadnie miły.*

Sudbino, ne budi okrutna prema ovom napršnjaku nezasoljenog mozga, za mnogo toga on nije kriv.(RM)

O, losie, nie bądź okrutny dla tego naparstka niesolonego mózgu, nie bardzo temu winien.

Pozostałe przyimki w tej grupie można zaliczyć do nielicznych. Są tu przyimki pierwotne oraz wtórne. Przyimek wtórny *względem* + G (2) jest skostniałą formą narzędnikową rzeczownika *względ* tj. ‘okoliczność, przyczyna, pobudka’, będąc „wykładnikiem relacji względnego odniesienia do siebie treści dwu wyrazów” (Milewska 2003b, 154). Uważany za synonimiczny do przyimka *wobec*, jednak występujący o połowę rzadziej (M. Lesz – Duk 1995, 16), po wielu przymiotnikach i niektórych czasownikach oboczny jest do *wobec* (Lesz-Duk 1993, 102).

Pierwotny przyimek *przed* + L (2) w podstawowym znaczeniu spacialnym lokatywnym, w użyciach nieprzestrzennych używany również w abstrakcyjnej domenie relacji społecznych, w której element lokalizowany jest osobowym agensem wykonującym jakieś działanie, zaś osobowy lokalizator jest świadkiem tych działań, mogącym wartościować działanie agensa (Przybylska 2002, 397-400). Z historycznojęzykowego punktu widzenia *przed* jest jednym z zamienników celownika o funkcji prezentacyjnej, obecnie tę funkcję przyimka *przed* zawłaszczają przyimki wtórne *wobec* i *względem* (Brodowska 1955, 42, 44).

Tylko jeden raz wystąpiły w materiale badawczym ekwiwalenty *w stosunku do* + G oraz *nad* + I. Przyimek wtórny, w *stosunku do* + G, według Milewskiej (2003b, 139-140) jest to wzmocniony wyrażaniem w *stosunku* wielofunkcyjny przyimek *do*. Ciąg jest wykładnikiem funkcji dotyczenia, wskazując na osobowego odbiorcę czynności, stanu lub skłonności, albo wykładnikiem funkcji porównania. Obecnie rozpatrywane znaczenie przyimka *prema* odnosi się do pierwszej z wymienianych funkcji. Lesz-Duk (1995, 15-16) traktuje wyrażenia w *stosunku do* + G jako synonim przyimka *wobec*, a jednocześnie zaznacza ich dużą frekwencję.

Przyimek pierwotny *nad* + I w podstawowym znaczeniu oznacza relacje przestrzenne lokatywne. Użycia abstrakcyjne zawierają interpretację czynności w aspekcie psychicznym, psychologicznym lub społecznym. Motywacją dla takiego użycia przyimka może być obraz osoby pochylającej się nad inną osobą, doznającej w tej sytuacji opisanych przez czasownik uczuć.

... reklo bi se da bi bilo više humano, i pravedno i milosrdno prema nama koji smo još relativno mladi ljudi... (SN)

...w gruncie rzeczy, jest humanitarne... a byłby to sprawiedliwy akt miłosierdzia nad nami, bo jesteśmy jeszcze względnie młodzi...

Drugie z wyróżnionych znaczeń przyimka *prema* + D, nazwane przez Antoniów warunkowo-sytuacyjną relacją porównywania, jest najsłabiej reprezentowane w zgromadzonym materiale, gdyż występujące jedynie trzy razy. W polskich przekładach zastępowane było jednym ekwiwalentem, przyimkiem *wobec* + G (3), który wystąpił także w poprzednim polu semantycznym – polu dopełnienia. W tym przypadku mamy do czynienia z funkcją porównania, tj. wskazywaniem na przedmiot porównania lub względne odniesienia (Milewska 2003b, 117-118). Lesz-Duk (2011, 135) podkreśla książkowy charakter tej funkcji przyimka *wobec* oraz zaznacza brak ograniczeń co do rzeczowników z prawej strony przyimka.

Ali razlozi su ništavni prema krvnom prijateljstvu što nas sada vezuje. (RM)

Ale powody są nieważne wobec braterstwa krwi, które nas teraz wiąże.

Tek smo sada otkrili koliko je naš svijet sićušan prema vašem. (ZF)

Dopiero teraz odkryliśmy, jaki nasz świat jest malutki wobec waszego.

Ostatnie z pól semantycznych to pole podstawy/kryterium, które charakteryzuje się największą liczbą ekwiwalentów – jest ich aż dziesięć: *zgodnie z* + I (12), *według* + G (6), *zależnie od* + G (4), *wedle* + G (3), *na podstawie* + G (2), *stosownie do* + G (2), *na* + A (2), *po* + L (2), *na* + L (1), *w imię* + G (1). Zdecydowanie najczęstszym ekwiwalentem był przyimek wtórny *zgodnie z* + I, a następny co do frekwencji, *według* + G, wystąpił o połowę rzadziej. Największą grupę stanowiły odpowiedniki nieliczne.

Przyimek wtórny *zgodnie z* + I (12) Milewska (2003b, 166) określa jako wykładnik odpowiedniości, stosowności oznaczający zgodność z wzorcem (2003a, 146). Lesz-Duk (2011) zalicza ten przyimek do przyimków względu, o znaczeniu „odpowiednio do czegoś, według czegoś”, nadmieniając, że występuje wyłącznie z rzeczownikami abstrakcyjnymi.

David je sinteza atributa koji su prema nešto opreznijim konvencijama od kamena napravili „čovjeka». (RM)

I Dawid jest syntezą atrybutów, które zgodnie z trochę bardziej ostrożnymi konwencjami z kamienia zrobiłyby „człowieka”.

Według tej samej badaczki взгляд, odniesienie oznaczają także przyimki wtórne *według* + G (6) oraz *wedle* + G (3). Milewska (2003b, 108) do znaczenia odpowiedniości, stosowności dodaje też modalność. Użycie tego przyimka z rzeczownikiem poprzyimkowym osobowym lub nieosobowym różnicuje znaczenie przyimka, oznaczając w pierwszym przypadku wyrażanie przez kogoś własnego zdania.

Przyimek *zależnie od* + G (4) rejestrowany jest przez Milewską (2003b, 157) jako wykładnik funkcji warunkowej z odcieniem stosowności.

*Ovaj žig predstavlja mitskog guštera koji **prema** predaji živi u vatri.* (FZ)

*Ten wzór przedstawia mityczną jaszczurkę, która **według** legendy żyje w ogniu.*

*Sve **prema** sposobnostima.* (RM)

*Wszystko **zależnie od** zdolności.*

Rzadkie ekwiwalenty w semantycznym polu podstawy/kryterium należą do grupy przyimków wtórnych i pierwotnych. Wtórny przyimek *na podstawie* + G (2) zaliczany jest do przyimków przyczynowych właściwych, oznaczających przyczynę prawną lub źródło wiedzy (Milewska 2003a, 131-132), z kolei w *imię* + G do przyimków przyczynowych właściwych z odcieniem celowym, ze wskazaniem motywu sankcjonowanego społeczną aprobatą (Milewska 2003a, 133; 2003b, 113). Lesz-Duk (2011: 107) określa to jako relację przeznaczenia „dla dobra kogoś lub czegoś”, zaliczając jednocześnie przyimek w *imię* + G do przyimków akcesoryjnych. Trzeci, rzadki przyimek wtórny w tej grupie to *stosownie do* + G (2), określane przez Milewską jako ciąg dążący do uprzyimkowania, nie został scharakteryzowany przez autorkę, można jednak uznać, że podobnie jak *zgodnie z* + I wyraża odpowiedniość.

*... predmet kontesa Madona Markantunova zahtjev za povrat u trajni posed i sve ostale stvari kako ide, i onda sam naveo u dispozitivu, **prema** živućim svjedocima, katastru, ecetera, ecetera...* (SN)

*... sprawa kontesy Madony Markantunowej o zwrot w wieczyste posiadanie, i dalej wszystko, jak idzie, a potem **na podstawie** katastru, zeznań żyjących świadków et-cetera, etcetera...*

*... i to sve predajemo u ruke monsinjora rimskog guvernera ili njegova ovdje prisutnog zamjenika, da s tim raspolaže i postupi **prema** zakonima...* (SN)

...wszystko to oddajemy w ręce monsiniora namiestnika rzymskiego (...) aby rozporządził tym w imię prawa...

*Jer mi smo navikli gledati stvari ukroćene oblicima, upregnute u naše ograničene potrebe, izrezane u zalogaje **prema** našem apetitu.* (RM)

*Ponieważ przywykliśmy oglądać rzeczy poskromione, wprzęgnięte w nasze ograniczone potrzeby, pocięte na kęsy **stosownie do** naszego apetytu.*

Nieliczne okazały się w tej grupie przymyki pierwotne. Ich podstawowe znaczenie jest przestrzenne, cechują się przy tym wielością użyc. W badanych zdaniach są to użycia metaforyczne. Przymiek *po* + L (2), w swoim podstawowym znaczeniu oznacza sytuację, gdy obiekt lokalizowany znajduje się w wielu różnych miejscach (przemieszcza się), regionach związanych z lokalizatorem (Przybylska 2002, 460). Użycie widoczne w badanych zdaniach opiera się na relacji przestrzennej przeniesionej do domeny abstrakcyjnej, w której element lokalizowany konceptualizowany jest jako pozostawiający podczas pokonywania trasy ślady w miejscach lokalizatora, na podstawie których można wnioskować o naturze lokalizatora, jego zachowaniu w czasie drogi (Przybylska 2002, 480).

***Prema** tragovima u psećem mozgu ona je približno izračunala kada je Hijacint napustio pseće tijelo.* (ZF)

***Po** śladach w psim mózgu w przybliżeniu obliczyła, kiedy Hiacynt opuścił psie ciało.*

*A zašto **prema** mahovini, zna li tko?* (RM)

*A dlaczego **po** mchu, kto wie?*

Przymiek *na* + A (2) w znaczeniu prototypowym oznacza ruch ukierunkowany z lokalizatorem jako górą, poziomą, nieosłoniętą powierzchnią (Przybylska 2002, 303). Jedno z abstrakcyjnych użyc, będące odpowiednikiem chorwackiego *prema*, zostało określone przez Przybylską (2002, 335) jako uzasadnienie akcji, w którym metaforycznie lokalizator jest nazwą przejawu woli stanowiącej uzasadnienie, podstawę lub przyczynę działania. Z kolei drugie występujące użycie nazwane jest pomiarem wielkości stopnia natężenia czegoś.

*Znade zakone poluge i vage i hodaj, skoči, trči, lezi, sjedni; zna što na poledici zna-
ći «mogli bismo pasti», što znači «moj naklon» i udarac nogom (desnom ili lije-
vom, **prema** želji)... (RM)*

*Zna prava, dźwignie i wagi, i kroczy, skacze, biega, wstaje, kładzie się, siada; wie,
co znaczy na ślizgawicy „można upaść”, co znaczy „moje schylenie» i uderzenie
nogą (prawą lub lewą, **na** życzenie)...*

Ostatni przyimek to *na* + L (1). W znaczeniu podstawowym lokalizator to fizyczna podpora podtrzymująca obiekt. W użyciach przenośnych zamiast fizycznej podpory chodzi o wskazanie podpory lub podstawy metaforycznej dla wypowiedzianych twierdzeń lub opisów różnych stanów rzeczy.

*Čovjek mora izgledati **prema** svojim godinama.
Człowiek musi wyglądać **na** swoje lata.*

*O tome su napisane mnoge knjige, studije, pjesme, snimljeni filmovi, dokumentar-
ni filmovi, ja sam luda za njima, i filmovi **prema** istinitoj priči iz života.
Napisano o tym wiele książek, rozpraw, pieśni, nakręcono wiele filmów dokumen-
talnych, szaleję za nimi, i filmów opartych **na** historiach z życia wziętych.*

Powyższe badania ukazują, jak liczny jest inwentarz polskich ekwiwalentów abstrakcyjnych użyć chorwackiego przyimka *prema*, najliczniej zaś reprezentowane jest pole semantyczne podstawy/kryterium, oferując aż dziesięć odpowiedników. Pokazuje to, jak bogaty w środki relacyjne jest język polski. Tylko jeden przyimek, *wobec* + G, obsługuje dwa pola znaczeniowe przyimka *prema*: pole dopełnienia dalszego/odbiorcy uczuć oraz porównania. Z jednej strony świadczy to o przenikaniu się relacji odnoszenia i porównania, ale jednocześnie wskazuje na wyspecjalizowanie innych jednostek, szczególnie przyimków wtórnych. To właśnie one są w grupie najczęściej występujących. W porównaniu z przyimkami pierwotnymi wyrażają najczęściej jeden typ relacji, niekiedy jednak mogą się różnić między sobą niuanssem znaczeniowym, albo otoczeniem, w jakim występują, jak to miało miejsce z przyimkiem *według* + G, który z prawostronnym rzeczownikiem osobowym oznaczał wyrażanie swojego zdania, zaś z nieosobowym, głównie abstrakcyjnym, znaczenie odpowiedniości. Synonimiczność można zaobserwować dokonując

podmiany przyminka w zdaniu, co dotyczy również sytuacji gdy wyrażenie przyminkowe uzależnione jest od wyrazu nadrzędnego, np.:

*Była pani straszliwie niesprawiedliwa **wobec** mnie.*

*Była pani straszliwie niesprawiedliwa **dla** mnie.*

*Była pani straszliwie niesprawiedliwa **względem** mnie.*

*Była pani straszliwie niesprawiedliwa **w stosunku do** mnie.*

*... odwoływanie się do wojny to zwykły polityczny fortel w kilku różnych wersjach, zmieniających się **zgodnie z** lokalnym zapotrzebowaniem...*

*... odwoływanie się do wojny to zwykły polityczny fortel w kilku różnych wersjach, zmieniających się **według/wedle** lokalnego zapotrzebowania...*

*... odwoływanie się do wojny to zwykły polityczny fortel w kilku różnych wersjach, zmieniających się **stosownie do** lokalnego zapotrzebowania...*

*... odwoływanie się do wojny to zwykły polityczny fortel w kilku różnych wersjach, zmieniających się **zależnie od** lokalnego zapotrzebowania...*

W semantycznym polu nazwanym przez Antonic polem podstawy/kryterium możliwości podstawienia przymków wydają się być mniejsze, co pokazuje na większe zróżnicowanie niuansów relacji oraz pewne ograniczenia związane z otoczeniem przyminka związane np. z uzusem, stylem, nacechowaniem.

*...wszystko to oddajemy w ręce monsiniora namiestnika rzymskiego (...) aby rozporządził tym **w imię** prawa...*

*...wszystko to oddajemy w ręce monsiniora namiestnika rzymskiego (...) aby rozporządził tym **zgodnie z** prawem...*

Podstawienie przyminka wtórnego w miejsce pierwotnego często nie jest możliwe, a w przypadku, gdy można go dokonać, często wpływa to na styl. Mniejsza niż w przypadku przymków wtórnych wymiennosc z innymi przymkami może być związana z pewnymi ustalonymi połączeniami wyrazowymi w przypadku wyrażania przymkowego jako składnika fakultatywnego. W polu dopełnienia mowa jest o rekcji, w której przymek traktowany jest jako część nadrzędnej jednostki leksykalnej.

*A dlaczego **po** mchu, kto wie?*

*A dlaczego **na podstawie** mchu, kto wie?*

Trudno z kolei wyciągnąć wiarygodny wniosek z występowania tylko jednego ekwiwalentu w polu semantycznym porównania. Użycia te były tak nieliczne, że pełniejszy obraz ekwiwalencji wymagałby znacznie większej próby tekstów.

Przymyki pierwotne, za wyjątkiem *do + G*, przeważnie miały w badanym materiale niską frekwencję. Ich użycia były skomplikowanymi metaforycznymi rozwinięciami relacji przestrzennych, lokatywnych oraz adlatywnych i pomimo że w badanych kontekstach były zrozumiałe i jednoznaczne, w opisywaniu sytuacji abstrakcyjnych tłumacze częściej wybierali przymyki wtórne. Przewaga tych drugich może świadczyć o rosnącej potrzebie stosowania precyzyjnych jednostek relacyjnych, wyrażających bardziej zaawansowane operacje myślowe.

Na koniec uwagę zwrócimy na przyminek *do + G* charakteryzujący się największą frekwencją w badanym materiale, oznaczający relację odniesienia. Jego wysoką frekwencję można wytłumaczyć po pierwsze jego bardzo dużą częstością w języku polskim, a po drugie podobieństwem znaczenia podstawowego z chorwackim przymikiem *prema*, co może prowadzić do metaforycznego rozwinięcia podobnych typów relacji.

Przeprowadzone badanie z uwagi na ograniczony korpus tekstów i ich rodzaj jedynie w przybliżeniu może oddać relacje ekwiwalencji pomiędzy analizowanymi jednostkami dwu języków. Dobory dokonywane przez tłumaczy mogą być uwarunkowane tematem czy stylistyką tekstu i nie zawsze są przykładem wzorcowej polszczyzny. Dają jednak wgląd w wielość możliwości, jakim dysponuje język tłumaczenia, ukazując bogaty lub ubogi system wyrażania poszczególnych znaczeń przyminka. Wyniki badań można wykorzystać w glottodydaktyce oraz w leksykografii dwujęzycznej. Z całą pewnością zagadnieniu należałoby poświęcić więcej uwagi, sięgając po zróżnicowany gatunkowo korpus.

Teksty źródłowe

- FZ – Ferić, Zoran. 1996. *Mišolovka Walta Disneya*. Zagreb: NakladaMD – tłum. Gordana Đurđev, Marta Korpanty, Anna Krukowska. *Pułapka na myszy Walta Disneya*. Sejny: Fundacja Pogranicze.
- IS – Sajko, Ivana. 2011. *Rio Bar*, Beograd: Stubovi kulture – tłum. Dorota Jovanka Ćirlić, 2011, *Rio Bar*, Warszawa: W.A.B.
- RM – Marinković, Ranko. 1996. *Kiklop*, Zagreb: Lukom – tłum. Krystyna Bąk, 1981, *Cyklop*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.

- SN – Novak, Slobodan. 1968. *Mirisi, zlato i tamjan*, Zagreb: Matica hrvatska – tłum. Danuta Ćirlić-Straszyńska, 1971, *Mirra, kadziło i złoto*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- VR – Rudan, Vedrana. 2004. *Uho, grlo, nož*, Beograd: Rende – tłum. Grzegorz Brzozowicz, Janusz Granat, Władysław Szablewski, 2004, *Ucho, gardło, nóż*, Warszawa: Drzewo Babel.
- ZF – Furtinger, Zvonimir. 1978. *Trebam tvoje tijelo*, W YU Sirius *Prva zbirka jugoslaven-skog sf-a*, pod redakcją Borivoja Jurkovicia, Zagreb: Vjesnik – tłum. Elżbieta Kwaśniewska, 1986, *Potrzebne mi twoje ciało*, Warszawa: Iskry.

Bibliografia

- Antonić, Ivana. 2011. *Sintaksa i semantika predloga prema*. „Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku” 2: 161 – 178.
- Brodowska, Maria. 1955. *Historyczne procesy przekształceń polskiego celownika w formy przyimkowe*. „Studia z filologii polskiej i słowiańskiej 1: 9 – 58.
- Buttler, Danuta. 1976. *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gawroński, Andrzej. 1922. *O przyimku dla w dzisiejszej polszczyźnie*. „Język Polski” VII, z. 1 – 2: 1 – 12.
- Lesz-Duk Maria. 1995. *O pewnych fakultatywnych wariantach syntaktycznych we współczesnej polszczyźnie*. „Poradnik Językowy” 5-6: 12-21.
- Lesz-Duk, Maria. 2011. *Przyimki wtórne w języku polskim. Stan współczesny i ewolucja*. Częstochowa: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza.
- Lesz-Duk Maria. 1993. *Wtórne przyimki lokatywne w języku polskim*. „Poradnik Językowy” 7: 402-414.
- Milewska, Beata. 2003a. *Przyimki wtórne we współczesnej polszczyźnie*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Milewska, Beata. 2003b. *Słownik polskich przyimków wtórnych*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Palić, Ismail. 2010. *Dativ u bosanskom jeziku*. Sarajevo: Bookline.
- Przybylska, Renata. 2002. *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*. Kraków: TAIWPN Universitas.

- Rišner, Vlasta. 2009. *Prijedlog „prema” između dativa i lokativa*, W *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*, pod redakcją Lady Baduriny, Ivo Pranjkovicia, Josipa Silicia, Zagreb: Disput.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šarić, Ljiljana. 2008. *Spatial concepts in Slavic. A cognitive linguistic study of prepositions and cases*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Zgólkowa, Halina. 1978. *Zasób i częstość występowania przyimków we współczesnej polszczyźnie*, W *Z zagadnień współczesnego języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka, 243-249. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Topolińska, Zuzanna. 2010. *DLA – semantyka i składnia*. „Linguistica Copernicana” 1(3): 153-163.